

บทที่ 6

โมเดลการถ่ายทอดความรู้ผักพื้นบ้าน ภาคตะวันออก

ในบทนี้จะนำเสนอโมเดลการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในภาคตะวันออก บนพื้นฐานของปรากฏการณ์ (Phenomena) เรื่องการถ่ายทอดและการเรียนรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ของชุมชนใน 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา ผ่านการเล่าเรื่องของชาวบ้านในพื้นที่และการสังเกตการณ์ของนักวิจัย ที่ได้นำเสนอไว้ในบทที่ 5 โดยโมเดลการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของภาคตะวันออกของประเทศไทยจะครอบคลุมทั้งกระบวนการถ่ายทอดความรู้ และปัจจัยสนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดความรู้ เพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ และตอบคำถามการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

6.1 กระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน

โมเดลการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในภาคตะวันออก นำเสนอบนพื้นฐานของสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชุมชนในภาคตะวันออก ที่ได้มีการศึกษาจากชุมชนใน 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทราที่มีความสนใจในการบริโภคผักพื้นบ้าน และใช้ผักพื้นบ้านเพื่อสร้างรายได้ให้ครอบครัว ด้วยเล่าเรื่องการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ของชุมชนใน 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา และการสังเกตการณ์ของนักวิจัย ซึ่ง สรุปการค้นพบจากการศึกษาครั้งนี้ และโมเดลมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

6.1.1 ความรู้และการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชน

จากการวิเคราะห์ข้อมูล เห็นได้ว่า ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในทั้ง 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นความรู้ที่เกิดจากการทำงาน การสังเกต และการเรียนรู้จากผู้อื่น และสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นกับตนเอง ซึ่งตามหลักการสร้างความรู้ของ Sanchez (1997) ความรู้เหล่านี้เปรียบได้กับความรู้เพื่อการปฏิบัติงาน (Procedural knowledge) ที่เกิดขึ้นได้จากการปฏิบัติงานประจำในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เป็นความเข้าใจ และทักษะที่จะใช้เพื่อการดำเนินงาน ความรู้เหล่านั้นสามารถแบ่งได้เป็น 4 กลุ่มความรู้ คือ ความรู้ชนิดของผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว ความรู้เรื่องการบริโภคและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้านความรู้เรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้านและความรู้เรื่องการตลาดผักพื้นบ้าน โดยความรู้ส่วนมากเป็นความรู้ท้องถิ่นที่เกิดการสะสมจากประสบการณ์ และการสังเกตการณ์ของคนในท้องถิ่น ในสภาพแวดล้อมท้องถิ่น และถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งตรงกับลักษณะของความรู้ท้องถิ่นที่สรุปไว้โดย Sefa Dei, Hall and Rosenberg (2000) และ Obomsawin (2001) แต่จาก

การวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่า ความรู้บางส่วนเป็นความรู้ประเภทรับรู้ (Declarative knowledge) ที่ได้มาจากเอกสาร และการศึกษาดูงาน เช่น ความรู้เรื่องชนิดของผักพื้นบ้าน และการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน

ในส่วนของ การถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของทั้ง 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา มีกระบวนการถ่ายทอดความรู้แยกได้เป็น 2 กระบวนการหลัก ๆ คือ การถ่ายทอดและการรับความรู้ และกระบวนการสร้างความเข้าใจและการเรียนรู้ โดยการถ่ายทอดความรู้ และการเรียนรู้ของคนรุ่นเก่าหรือวัยกลางคนจะมีความแตกต่างจากกระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่พวกเขากำลังถ่ายทอดความรู้เหล่านี้ให้เด็ก และคนรุ่นใหม่ในปัจจุบันเนื่องจากสภาพแวดล้อมเปลี่ยน แต่โดยลักษณะของความรู้ที่เป็นความรู้ท้องถิ่นเช่นเดิม กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของ 2 รุ่นก็ยังยึดในรูปแบบหลักที่เหมือนกัน ตารางที่ 6.1 แสดงข้อมูลสรุปกระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของ 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา

ตารางที่ 6.1 สรุปกระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทรา

ชนิดความรู้	กระบวนการถ่ายทอด	การรับความรู้	กระบวนการสร้างความเข้าใจ และการเรียนรู้
ชนิดของผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว	<p>ในรุ่นของผู้ใหญ่</p> <ul style="list-style-type: none"> - การบอกเล่าด้วยปากเปล่า - นำเสนอ และสาธิตของจริง <p>ในคนรุ่นใหม่</p> <ul style="list-style-type: none"> - การบอกเล่าด้วยปากเปล่า - การมีส่วนร่วมรับรู้ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง 	<p>ในรุ่นของผู้ใหญ่</p> <ul style="list-style-type: none"> - รับฟังการบอกเล่า - การสังเกตการณ์ - ศึกษาเอกสาร - อบรม 	<p>ในรุ่นของผู้ใหญ่</p> <ul style="list-style-type: none"> - การสังเกตการณ์และฝึกฝน <p>-</p>

ตารางที่ 6.1 (ต่อ)

ชนิดความรู้	กระบวนการถ่ายทอด	การรับความรู้	กระบวนการสร้างความเข้าใจ และการเรียนรู้
การบริโภค และการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน	<p>ในรุ่นของผู้ใหญ่</p> <ul style="list-style-type: none"> - สาธิตของจริง <p>ในคนรุ่นใหม่</p> <ul style="list-style-type: none"> - สาธิตของจริง 	<p>ในรุ่นของผู้ใหญ่</p> <ul style="list-style-type: none"> - สอบถาม - การสังเกตการณ์ 	<p>ในรุ่นของผู้ใหญ่</p> <ul style="list-style-type: none"> - การสังเกตการณ์ - ฝึกบริโภค และปรุงอาหาร - ทดลองทำ <p>ในคนรุ่นใหม่</p> <ul style="list-style-type: none"> - การสังเกตการณ์ - ฝึกบริโภค และปรุงอาหาร
การเพาะปลูกผักพื้นบ้าน	<p>ในรุ่นของผู้ใหญ่</p> <ul style="list-style-type: none"> - สาธิตของจริง - บอกล่า - กิจกรรมรณรงค์/พูดคุย <p>ในคนรุ่นใหม่</p> <ul style="list-style-type: none"> - การทำงานกับผู้ใหญ่ 	<p>ในรุ่นของผู้ใหญ่</p> <ul style="list-style-type: none"> - การพูดคุย - เข้าอบรม/ดูงาน - ศึกษาเอกสาร 	<p>ในรุ่นของผู้ใหญ่</p> <ul style="list-style-type: none"> - สังเกตการณ์การทำงาน - ฝึกทำ - เรียนรู้จากธรรมชาติ
การตลาดผักพื้นบ้าน	<p>ในรุ่นของผู้ใหญ่</p> <ul style="list-style-type: none"> - กิจกรรมประจำวัน - กิจกรรมโครงการส่งเสริมฯ <p>ในคนรุ่นใหม่</p> <ul style="list-style-type: none"> - ช่วยงานผู้ใหญ่ 		<p>ในรุ่นของผู้ใหญ่</p> <ul style="list-style-type: none"> - การทำงาน

จากข้อมูลในตารางข้างต้น แสดงให้เห็นว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนใน 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา ภาคตะวันออกของประเทศไทย มีกระบวนการถ่ายทอดเช่นเดียวกับการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นแขนงอื่น ๆ ที่นักวิจัยหลายท่าน เช่น Sefa Dei, Hall and Rosenberg (2000) Obomsawin (2001) และ Storey (2005) ได้ศึกษาไว้คือ เป็นการถ่ายทอดความรู้ของคนในครอบครัว หรือชุมชนผ่านวิถีการดำเนินชีวิต เป็นการบอกล่า และเรียนรู้จากการสังเกตการณ์

และฝึกฝนของตนเอง ประกอบกับชุมชนดังกล่าวมีความสนใจในเรื่องผักพื้นบ้าน และมีกิจกรรมส่งเสริมการบริโภคผักพื้นบ้าน กระบวนการถ่ายทอดความรู้จึงขยายมากขึ้นในเรื่องของการแสวงหาความรู้ การได้มาซึ่งความรู้ด้วยการเข้าร่วมกิจกรรมรณรงค์ การพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ และการศึกษาจากเอกสาร

6.1.2 สภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมชุมชน

จากคำบอกเล่าของผู้มีส่วนร่วมในงานวิจัย และการสังเกตการณ์ของนักวิจัย แสดงให้เห็นว่าสภาพแวดล้อมของชุมชนในทั้ง 2 อำเภอ มีลักษณะความเป็นอยู่แบบชุมชนชนบท ถึงแม้คนรุ่นใหม่ จะออกไปทำงานนอกบ้าน ซึ่งส่วนมากเป็นโรงงานอุตสาหกรรมในเขตจังหวัดฉะเชิงเทรา และจังหวัดใกล้เคียง แต่ชุมชนยังมีวัฒนธรรมชุมชน วัฒนธรรมโครงสร้างครอบครัวไทย และมีวัฒนธรรมการแบ่งปัน ที่สนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ส่งเสริมให้ชาวบ้านมีการกระตือรือร้นในการแสวงหาความรู้ และการเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้ และความชำนาญ ซึ่งสรุปได้ดังตารางที่ 6.2

ตารางที่ 6.2 วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทรา

วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้	ลักษณะ
วัฒนธรรมความเป็นชุมชน	ความรู้สึกร่วมกันเป็นชุมชนเดียวกัน และมีการพึ่งพาซึ่งกันและกัน
วัฒนธรรมการแบ่งปันและเรียนรู้	การแบ่งปันสิ่งของ และการแบ่งปันความรู้
วัฒนธรรม โครงสร้างครอบครัวไทย	มีการจัดลำดับชั้น และการเชื่อฟัง หรือปฏิบัติตามผู้อาวุโส หรือมีประสบการณ์สูงกว่า

จากข้อมูลในตารางที่ 6.2 แสดงให้เห็นว่าชุมชนในทั้ง 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา ภาคตะวันออกของประเทศไทย ยังมีความเป็นชุมชนไม่ใช่เพียงแค่การจัดตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม แต่มีวัฒนธรรมชุมชน (Community spirit) และวัฒนธรรมโครงสร้างครอบครัวไทย ที่มีลักษณะที่ส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้ได้ นอกจากนี้ชุมชนในพื้นที่ศึกษาวิจัยยังมีวัฒนธรรมการแบ่งปัน (Sharing culture) ที่แบ่งปันกันทั้งสิ่งของ (พืชผัก) ความช่วยเหลือ และ ความรู้ ซึ่งเป็นลักษณะของชุมชนชนบท และสังคมชาวพุทธ ที่เป็นลักษณะที่ช่วยส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้เช่นกัน ดังนั้นกระบวนการ

ถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น ของแต่ละภูมิภาคต้องสัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิต สภาพแวดล้อมของชุมชน ที่รวมทั้งทางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรม

จากข้อมูลที่ค้นพบในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ พอจะนำเสนอเป็น โมเดลการถ่ายทอดความรู้ ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนผู้คนรุ่นใหม่ โดยโมเดลจะมีองค์ประกอบที่สอดคล้องกับ สภาพแวดล้อม และบริบทของชุมชน ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางในการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น เรื่อง ผักพื้นบ้านให้กับชุมชนชนบทอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนในภาคตะวันออกของประเทศไทยที่มี ลักษณะของชุมชน ทั้งทางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกัน

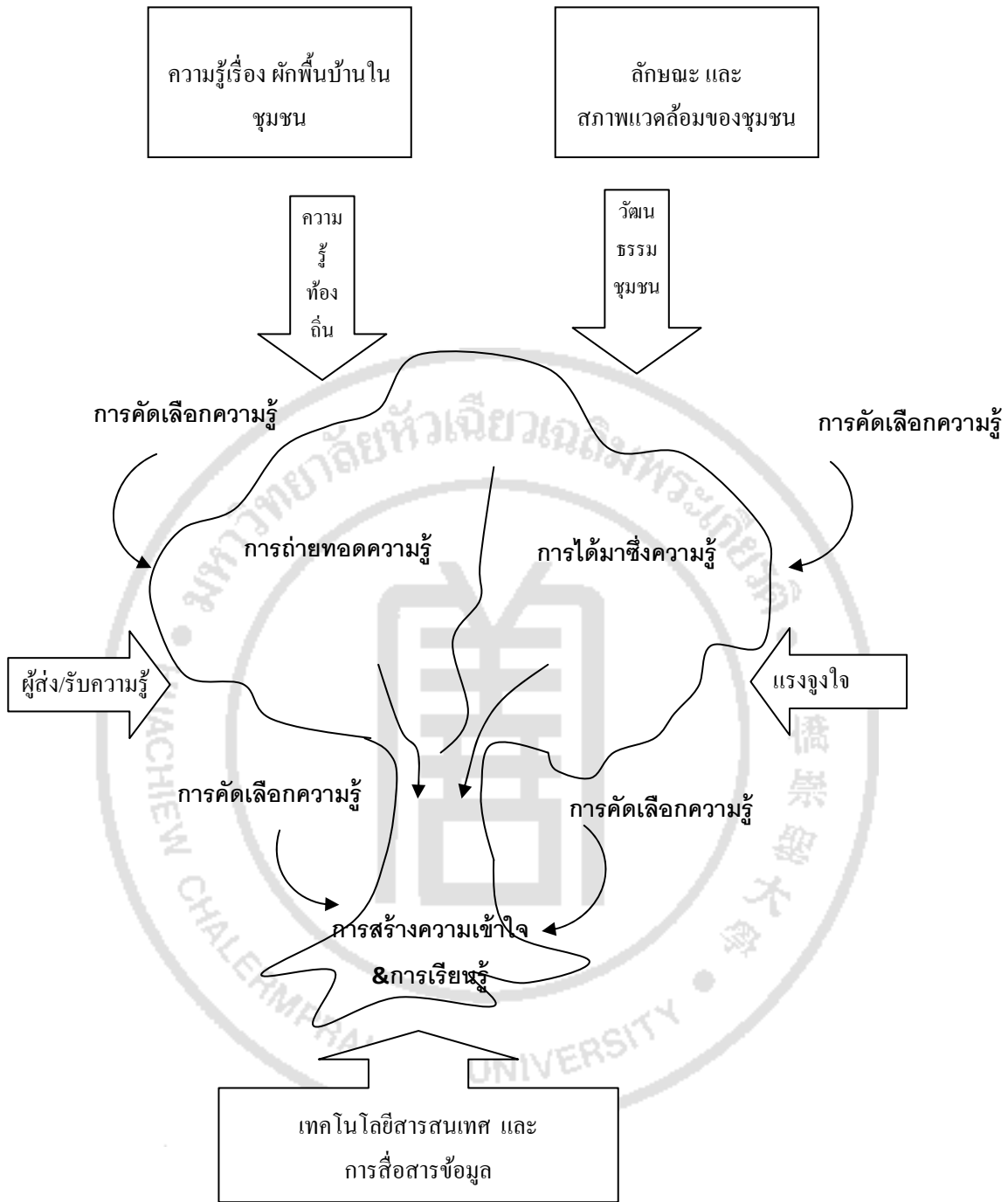
6.1.3 โมเดลการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านสำหรับชุมชนในภาคตะวันออก

โมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนผู้คนรุ่นใหม่ ที่นำเสนอบน พื้นฐานของการศึกษาวิจัยในชุมชนที่มีกิจกรรม และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ประกอบไปด้วย 5 องค์ประกอบ คือ 1) เนื้อหาความรู้ 2) กระบวนการถ่ายทอดความรู้ 3) ผู้รับการถ่ายทอดความรู้และผู้ ถ่ายทอดความรู้ 4) บริบทในการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งรวมทั้งสื่อกลางในการถ่ายทอดความรู้ สภาพแวดล้อมในการถ่ายทอดความรู้ วัฒนธรรมของชุมชน และแรงจูงใจในการถ่ายทอดความรู้ และ 5) เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารข้อมูล.6.1 แสดงองค์ประกอบของโมเดลฯ และความสัมพันธ์ ของแต่ละองค์ประกอบ โดยรายละเอียดของแต่ละองค์ประกอบจะอภิปรายในข้อ 6.2

6.2 องค์ประกอบ

6.2.1 เนื้อหาความรู้

เนื้อหาความรู้ เป็นองค์ประกอบที่กระบวนการถ่ายทอดความรู้ต้องพิจารณา เนื่องจากความรู้ ในเรื่องต่าง ๆ จะมีวิธีการ และบริบทในการถ่ายทอดความรู้ที่แตกต่างกัน และเป็นองค์ประกอบที่ผู้ ถ่ายทอดความรู้ และผู้รับการถ่ายทอดจากผลการศึกษาลงความเห็นว่า ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของ ชุมชนใน 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา ที่ชาวบ้านมุ่งเน้นทำการถ่ายทอดให้คนรุ่นต่อรุ่น และคนรุ่น ใหม่ในปัจจุบัน เป็นความรู้เกี่ยวกับ 4 เรื่องหลัก คือ ชนิดของผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว การบริโภค และการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้านการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน และการตลาดผักพื้นบ้าน โดยความรู้ ส่วนมากเป็นความรู้แฝง (Tacit knowledge) แต่ก็มีความรู้ชนิดอื่น ๆ ด้วย โดยความรู้แต่ละส่วนก็จะอยู่ ในแต่ละแหล่งที่ต่างกัน ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

ภาพที่ 6.1 องค์ประกอบของโมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทรา

6.2.1.1 ชนิดของผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ความรู้เรื่องชนิดของผักพื้นบ้าน และการเก็บเกี่ยวผักพื้นบ้าน เป็นความรู้ในลักษณะของประสบการณ์ตรง และทักษะที่มีอยู่ในชาวบ้านวัยผู้ใหญ่ประมาณตั้งแต่ 30 ปีขึ้นไป ที่ได้มีประสบการณ์การเก็บผักพื้นบ้านเพื่อการบริโภค และจำหน่าย โดยที่เด็กและเยาวชนได้เริ่มรับความรู้จากผู้ใหญ่ จากการสังเกตการณ์ในขณะที่มีการช่วยทำงาน แต่ส่วนมากยังเป็นความรู้เรื่องชนิดผักพื้นบ้านมากกว่าการเก็บเกี่ยว และยังเป็นความรู้ในระดับการรับรู้ (Declarative knowledge) ที่จะต้องมีการฝึกฝนเพิ่มทักษะและความชำนาญให้ตนเองต่อไป เนื่องจากเด็กและเยาวชนยังไม่สนใจเรื่องผักพื้นบ้านมากนัก เพราะว่ายังอยู่ในวัยเรียน และทำงานนอกบ้านมากกว่าทำงานอาชีพการเกษตร ซึ่งตรงกับการศึกษาของ Wathne, Roos and Krogh (1996) และ Gupta and Govindarajan(2000) ที่ว่าคนจะสนใจรับความรู้ต่อเมื่อเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการดำเนินกิจกรรมของเขา แต่อย่างไรก็ตาม พวกเด็ก และเยาวชนก็เริ่มซึมซับความรู้ และอาชีพการเพาะปลูก และจำหน่ายผักพื้นบ้านจากพ่อแม่ ที่มีการส่งเสริมให้ลูกหลานได้บริโภค และเห็นคุณค่าของผักพื้นบ้านในการเป็นอาชีพเสริมรายได้ให้ครอบครัว ดังนั้นต่อไป เด็กและเยาวชนในชุมชน จะเห็นความสำคัญ และสนใจรับความรู้

6.2.1.2 การบริโภคและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน

เช่นเดียวกับความรู้เรื่องชนิดผักพื้นบ้าน และการเพาะปลูก ความรู้เรื่องการบริโภคและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้านเป็นความรู้ที่เป็นในลักษณะของประสบการณ์ตรง และทักษะความสามารถ ทั้งเรื่องการบริโภคผักพื้นบ้านแต่ละชนิด และการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน แต่เด็กและวัยรุ่นจะรู้จักบริโภคผักพื้นบ้านที่ไม่ค่อยมีรสฝาด หรือขม และใช้ในการปรุงอาหารง่าย ๆ (ดูรายละเอียดในบทที่ 5) ในขณะที่คนรุ่นอายุ 30 ปีขึ้นไป จะรู้จักพืชพื้นบ้านที่หลากหลาย และปรุงอาหารที่เป็นรายการอาหารพื้นบ้าน หรือมีวิธีปรุงที่เฉพาะเจาะจงกับพืชพื้นบ้านแต่ละอย่างได้ โดยการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้านจะเป็นความรู้ที่อยู่กับผู้หญิงที่เป็นแม่บ้าน ทำอาหารให้กับครอบครัว และอยู่เฉพาะกับบางคนในหมู่บ้าน ในกรณีการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้านที่ปรุงยากบางชนิด เช่น หวาย และบอน เป็นต้น จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ชาวบ้านเลือกถ่ายทอดความรู้เรื่องการบริโภคผักพื้นบ้านที่เป็นพืชที่เหมาะสมกับลักษณะการบริโภคของคนรุ่นใหม่ โดยปรุงอาหารง่าย ๆ ด้วยผักพื้นบ้านให้ลูกหลาน เพื่อเป็นการสร้างแรงจูงใจในการรู้จักการบริโภคผักพื้นบ้าน และการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน

6.2.1.3 การเพาะปลูกผักพื้นบ้าน

ความรู้เรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน จะเป็นความรู้ที่มีอยู่ในวัยผู้ใหญ่ เนื่องจากเกี่ยวข้องกับ การเพาะปลูกผักพื้นบ้านเพื่อการบริโภค และจำหน่ายเป็นรายได้เสริมให้ครอบครัว เนื่องจากใน ปัจจุบันจะหาผักพื้นบ้านในธรรมชาติไม่ค่อยได้แล้วโดยความรู้เรื่องนี้ได้รับการถ่ายทอดมาจากการ เรียนรู้จากการเก็บผักพื้นบ้านในธรรมชาติ และการทำสวนทั่ว ๆ ไป ซึ่งก็ยังเป็นเรื่องของผู้หญิง มากกว่าผู้ชาย ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าผู้หญิง หรือแม่บ้านเป็นผู้หาพืชผัก เพื่อการทำอาหารให้กับ ครอบครัว และเป็นผู้ดูแลสวนครัวของครอบครัวมากกว่าผู้ชาย ซึ่งผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ สนับสนุนการศึกษาของPrice และ Ogle (2008) ที่ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์จะ อยู่ในผู้หญิงวัย 30-50 ปี ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ยังพบอีกว่า เด็กและวัยรุ่นอยู่ในวัยเรียนและทำงานนอก บ้าน ยังไม่ได้สนใจในการรับการถ่ายทอดความรู้เรื่องการปลูกผักพื้นบ้านซึ่งตรงกับแนวคิดของ Wathne, Roos and Krogh (1996) และ Gupta and Govindarajan(2000) ที่กล่าวไว้ข้างต้น

6.2.1.4 การตลาดผักพื้นบ้าน

จากผลการศึกษาวิจัยแสดงให้เห็นว่า ความรู้เรื่องการตลาดผักพื้นบ้านส่วนมากเป็นความรู้ เพื่อการปฏิบัติงาน (Procedural knowledge) ที่มีอยู่ในผู้ใหญ่ที่มีการเก็บผักพื้นบ้านมาจำหน่าย ซึ่ง ส่วนมากเป็นผู้หญิงเช่นเดียวกับความรู้เรื่องผักพื้นบ้านด้านอื่น ๆ เนื่องจากผู้หญิงเป็นผู้ดูแลแปลงผัก และหาผักพื้นบ้านเพื่อการบริโภคในครัวเรือน และจัดการการผลิตผักพื้นบ้านส่วนที่เหลือบริโภคเพื่อ การจำหน่าย โดยในส่วนของเด็กและวัยรุ่นอยู่ในวัยเรียนและทำงานนอกบ้าน จะมีลักษณะเช่นเดียวกับ ความรู้เรื่องการเพาะปลูก ที่ยังไม่ได้สนใจในการรับการถ่ายทอดความรู้เรื่องนี้ แต่วัยเด็กจะพอมี ความรู้เรื่องนี้บ้าง เนื่องจากได้ตามพ่อ-แม่ไปส่งผักเพื่อจำหน่ายมากกว่าวัยรุ่น

โดยสรุป ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านในด้านต่าง ๆ อยู่ในกลุ่มของผู้หญิงวัยผู้ใหญ่ที่มีครอบครัว เป็นหลัก เนื่องจากเป็นผู้ที่ดูแลรับผิดชอบเรื่องการจัดหาอาหารให้ครอบครัว และการเพาะปลูกผัก พื้นบ้านเพื่อเป็นอาชีพเสริมรายได้ให้กับครอบครัว โดยความรู้ที่มีจะเป็นความรู้ประเภทความรู้แฝง เพื่อการปฏิบัติงาน (Procedural knowledge) ที่เกิดการสะสมจากประสบการณ์ และการปฏิบัติงานจริง ซึ่งเป็นไปตามลักษณะของความรู้และการสร้างความรู้ของนักวิชาการด้านการจัดการความรู้หลายท่าน เช่น Ryle (1949), Sanchez (1997) และBrown และ Duguid (1998) และเนื่องจากความรู้เรื่องผัก พื้นบ้านในด้านต่าง ๆ เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต และอาชีพของผู้หญิง ๆ จึงให้ความสนใจในการ แสวงหา และรับความรู้ รวมทั้งถ่ายทอดความรู้ให้กับคนรุ่นใหม่ด้วย ซึ่งตรงกับการศึกษาของ Price และ Ogle (2008) ตามที่อภิปรายข้างต้น และเป็นไปตามแนวคิดของ Wathne, Roos and Krogh (1996)

และ Gupta and Govindarajan(2000) ที่กล่าวไว้ข้างต้น ที่ว่าบุคคลจะสนใจรับความรู้ ถ้าเห็นความสำคัญของความรู้นั้น ดังนั้นการสร้างความรู้เรื่องผักพื้นบ้านให้กับคนรุ่นใหม่ นับเป็นกิจกรรมที่สำคัญสำหรับกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นใหม่ ซึ่งจะกล่าวในข้อต่อไป

6.2.2 กระบวนการถ่ายทอดความรู้

ตามชนิดของความรู้ สภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมของชุมชนของทั้ง 2 อำเภอในจังหวัดฉะเชิงเทรา กระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านแบ่งได้เป็น 3 กระบวนการหลัก คือ กระบวนการถ่ายทอดกระบวนการได้มาซึ่งความรู้ และกระบวนการสร้างความเข้าใจและการเรียนรู้ ภาพที่ 6.2 แสดงกระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน

ภาพที่ 6.2 กระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน

6.2.2.1 การถ่ายทอดความรู้

จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า การถ่ายทอดความรู้(Knowledge Transmission)เรื่อง ผักพื้นบ้าน แต่ละเรื่องมีวิธีการที่แตกต่างกัน และการถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้รับความรู้แต่ละวัยก็มีวิธีการที่แตกต่างกัน แต่ทั้งการถ่ายทอดความรู้ให้ทั้งกับเด็กและผู้ใหญ่ มีกระบวนการของการพิจารณาความรู้ที่จะถ่ายทอดให้กับผู้รับความรู้ (Knowledge awareness and filtering) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของนักวิจัยเรื่องการถ่ายทอดความรู้หลายท่าน เช่น Liyanage, Elhag, Ballal and Li (2009) จากเรื่องเล่า และการสังเกตการณ์ของนักวิจัย แสดงให้เห็นว่าผู้ให้ความรู้เลือกความรู้ที่มีความเกี่ยวข้องหรือสนับสนุนกิจกรรม และการดำเนินชีวิตประจำวัน ในส่วนของการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านให้ผู้ใหญ่ ผู้ให้ความรู้ถ่ายทอดความรู้ที่ตนใช้งานอยู่เป็นประจำ เช่น ชนิดของผักที่ตนเองเก็บมาบริโภค และจำหน่าย หรือความรู้ที่ตนให้ความสนใจทำการศึกษาทดลองอยู่ ส่วนการเลือกความรู้ถ่ายทอดให้กับเด็ก และคนรุ่นใหม่ ผู้ให้ความรู้จะเลือกความรู้ที่ใกล้กับตัวผู้รับ หรืออยู่ในความสนใจของผู้รับ เช่น ชนิดผักพื้นบ้านที่เด็กบริโภค แต่ความรู้ด้านการเพาะปลูก และการตลาดผักพื้นบ้าน ก็เป็นความรู้ที่ผู้ถ่ายทอดปฏิบัติอยู่ ไม่ได้เลือกตามที่เด็กสนใจ แต่เป็นการเลือกให้เด็กได้มีโอกาสเข้าไปรับรู้

กระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนใน 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา ประกอบด้วยวิธีต่าง ๆ ดังนี้

1) การบอกเล่าด้วยปากเปล่า(Oral transmission) เป็นวิธีที่ใช้ถ่ายทอดความรู้เรื่องชนิดผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว และการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน โดยเป็นวิธีที่ใช้ทั้งกับเด็กและผู้ใหญ่ เป็นวิธีที่ใช้กันมาตั้งแต่บรรพบุรุษผู้ใหญ่จะบอกเล่าให้เด็กได้รู้เรื่องเกี่ยวกับความรู้เหล่านั้นขณะดำเนินกิจกรรม ซึ่งเป็นการให้คำแนะนำ เพื่อให้เด็กได้รับรู้ และทำความเข้าใจ และสามารถปฏิบัติงานได้ โดยการให้ความรู้เรื่องชนิดผักพื้นบ้าน และการเก็บเกี่ยวเป็นการแนะนำความรู้ และเทคนิคการเก็บเกี่ยวขณะไปเก็บผักพื้นบ้าน ซึ่งในสมัยก่อนเป็นการไปเก็บในธรรมชาติ แต่ปัจจุบันการถ่ายทอดความรู้นี้เกิดขึ้นในสวนหลังบ้าน ที่พ่อแม่ (ส่วนมากเป็นแม่) ให้ลูกเข้าไปช่วยงานในสวน ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ด้วยวิธีนี้ ตรงกับการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นอื่น ๆ ที่กล่าวไว้โดย Kroma (1995) Obomsawin (2001) และ Rao (2006) ที่ว่าความรู้ท้องถิ่นจะถ่ายทอดด้วยการบอกเล่า และการสอนจากคนแก่ในชุมชนและความรู้ท้องถิ่นเป็นพลวัตจะต้องปรับไปกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น และบริบทของสังคม (Castellano, 2000; storey, 2005)

2) การสาธิต (Demonstration) เป็นวิธีที่ใช้สำหรับการถ่ายทอดความรู้เรื่องการเก็บเกี่ยวผักพื้นบ้าน การบริโภคและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน และการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน โดยการสาธิตเกิดขึ้นในสถานการณ์จริง เป็นธรรมชาติ ซึ่งไม่ใช่การจัดกิจกรรมเพื่อการสาธิต เพื่อให้ผู้รับความรู้ได้เห็นอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในเรื่องการบริโภคผักพื้นบ้าน คือการที่ญาติผู้ใหญ่หรือแม่ทำอาหาร และบริโภคให้ลูกหลานได้รู้จักวิธีการบริโภค ซึ่งคำบอกเล่าที่ได้จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ยืนยันได้ว่า คนรุ่นใหม่ที่บริโภคผักพื้นบ้านเป็น คือคนรุ่นใหม่ที่มีพ่อแม่หรือผู้ใหญ่ในครอบครัวปรุงอาหารจากผักพื้นบ้านให้ลูกหลานได้มีโอกาสบริโภค

เช่นเดียวกับการบอกเล่า การสาธิตเป็นการถ่ายทอดความรู้ที่สอดคล้องกับการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น ที่ว่าการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นเกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ด้วยการสังเกตการณ์ในกิจกรรมที่เจาะจงด้วยตนเอง (Waldrum, 1986)

3) การทำงาน (Work processes) เป็นวิธีที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้เรื่องชนิดผักพื้นบ้าน และการเก็บเกี่ยว การเพาะปลูกผักพื้นบ้าน และการตลาดผักพื้นบ้าน ซึ่งเป็นการถ่ายทอดความรู้ในสภาพแวดล้อมจริง ที่สอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรม และสังคมของชุมชน ซึ่งตรงกับหลักการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นตามที่กล่าวมาแล้ว จากคำบอกเล่าของผู้เกี่ยวข้องในงานวิจัยครั้งนี้ และการสังเกตการณ์ของผู้วิจัย ชาวบ้านที่ต้องการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านให้ลูกหลาน จะเรียกลูกหลานมาช่วยทำงาน เช่นให้ไปช่วยเก็บผักพื้นบ้าน ทำสวน และพาไปส่งผักพื้นบ้านจำหน่ายด้วย ทำให้คนรุ่นใหม่ได้รับการถ่ายทอดความรู้จากการสังเกตการณ์ รวมทั้งได้มีโอกาสซักถามผู้ให้ความรู้ด้วย

4) กิจกรรมรณรงค์เรื่องผักพื้นบ้าน(Campaign and education programmes) เป็นวิธีที่สามารถถ่ายทอดความรู้เรื่องชนิดผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว การเพาะปลูกผักพื้นบ้าน และการตลาดผักพื้นบ้าน เช่นเดียวกับการช่วยทำงาน จากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่าชุมชนใน 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทราให้ความสนใจในเรื่องของผักพื้นบ้าน และมีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาทำงานส่งเสริมเรื่องผักพื้นบ้าน ทำให้มีกิจกรรมส่งเสริมและรณรงค์เรื่องผักพื้นบ้าน เช่นการอบรม การศึกษาดูงาน การสัมมนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเพาะปลูก และการทำตลาดผักพื้นบ้าน ทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องดังกล่าวได้ ซึ่งเห็นได้ว่าเป็นกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้แบบผสมผสาน ซึ่งมีทั้งการถ่ายทอดแบบเป็นทางการ และการปฏิสังสรรค์ทางสังคมของสมาชิกผู้เข้าร่วม โครงการส่งเสริมเรื่องผักพื้นบ้าน

โดยสรุป กระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทรา เกิดขึ้นด้วย 4 กระบวนการ คือ การบอกเล่าด้วยปากเปล่า การสาธิต การช่วยทำงาน และกิจกรรม วัฒนธรรมเรื่องผักพื้นบ้าน ซึ่งเห็นได้ว่ากระบวนการส่วนมากที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน เป็นกระบวนการที่ไม่ใช่การถ่ายทอดที่เป็นทางการ แต่เน้นที่กระบวนการทางในวิถีการดำเนินชีวิต ของชุมชน และครอบครัวซึ่งผลการศึกษานี้ได้สนับสนุนการศึกษาของ Setalaphruk and Price (2007) ที่ว่าการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านในภูมิภาคเอเชียจะถ่ายทอดผ่านกระบวนการทางสังคม วัฒนธรรม และบริบทของครอบครัว และเป็นไปตามหลักการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น (Sefa Dei, Hall and Rosenberg, 2000; Storey, 2005) และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาจะสอดคล้อง กันในเรื่องของการปฏิบัติงาน และการแสดงออก (Birren and Fisher, 1990) ส่วนการถ่ายทอดความรู้ แบบทางการผ่านกิจกรรมการฝึกอบรม ก็เป็นส่วนช่วยเสริมความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน เนื่องจากความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นได้มีการถ่ายทอดอยู่ในรูปความรู้ชัดแจ้งด้วย เช่น เอกสาร หรือแม้แต่ภาพวาดตาม ผนัง หรือโปสเตอร์ เป็นต้น

6.2.2.2 การรับความรู้

จากการวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่านอกจากการถ่ายทอดความรู้ของผู้ให้แล้ว การถ่ายทอดความรู้ยังเกิดในส่วนของผู้รับความรู้ที่ทำการแสวงหาเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ (Knowledge acquisition) หรือทำให้ผู้มีความรู้ถ่ายทอดความรู้ออกมาด้วย ซึ่งกิจกรรมสำหรับกระบวนการได้รับความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนใน 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา คือ การสังเกตการณ์ การพูดคุย การศึกษาจากเอกสาร และการศึกษาดูงาน

1) การสังเกตการณ์ (Observation) เป็นวิธีที่ให้ผู้รับความรู้แสวงหาความรู้เรื่องชนิดผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว การบริโภคและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน การเพาะปลูกผักพื้นบ้าน และการตลาดผักพื้นบ้าน ชาวบ้านได้สังเกตการณ์จากการทำงานของผู้ใหญ่ และการทำงานของตนเอง ในเรื่องของการเก็บเกี่ยว และการเพาะปลูก ชาวบ้านยังได้มีการสังเกตการณ์จากธรรมชาติอีกด้วย เนื่องจากผักพื้นบ้าน จะสัมพันธ์กับสภาพธรรมชาติเนื่องจากเดิมผักพื้นบ้านมีอยู่ในธรรมชาติ แล้วได้มีการนำมาปลูกไว้ตามบ้านเพื่อความสะดวก (Price and Ogle, 2008) และในแต่ละสภาพภูมิประเทศ หรือท้องถิ่นก็จะมีผักพื้นบ้านที่แตกต่างกัน (ฉันทม จอนจวบทรง, 2537)

2) การพูดคุย หรือกิจกรรมทางสังคม (Socialisation) เป็นวิธีการที่จะได้รับความรู้เรื่อง ชนิดผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว การเพาะปลูกผักพื้นบ้าน การบริโภคและการปรุงอาหารจากผัก

พื้นบ้าน จากการวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีการดำเนินกิจกรรมด้านผักพื้นบ้านในลักษณะกลุ่ม ทำให้มีโอกาสดูแลเปลี่ยนแปลงความรู้กันได้ เช่นแต่เดิมการไปเก็บผักพื้นบ้านในธรรมชาติจะไปรวมกันเป็นกลุ่ม แต่ในปัจจุบันปลูกผักในพื้นที่ตนเอง แต่มีวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนที่ศึกษาอยู่ในลักษณะชุมชน ที่มีการมารวมกันในจุดต่าง ๆ เพื่อการทำกิจกรรมทั้งกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรม และกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่นการมาส่งผักเพื่อจำหน่าย นอกจากนี้ในชุมชนยังมีการจัดกิจกรรมกลุ่มเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องผักพื้นบ้านอีกด้วย

3) การศึกษาจากเอกสาร(Document study)เป็นวิธีการที่จะได้รับความรู้เรื่องชนิดผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว และการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน จากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่าความรู้เรื่องดังกล่าวมีเขียนถ่ายทอดเป็นเอกสาร หรือความรู้ชัดแจ้ง (Explicit knowledge) พอสมควรซึ่งเป็นความรู้ให้ผู้สนใจได้แสวงหาเพื่อนำไปต่อยอดทำการเรียนรู้ต่อไป

4) การศึกษาดูงาน (Study tour) เป็นวิธีการที่จะได้รับความรู้เรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่าการศึกษาดูงานของชุมชนที่ทำการศึกษาวิจัย เน้นการศึกษาดูงานเรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน ที่เป็นพืชป่า ที่เพาะปลูกยาก ซึ่งเห็นได้ว่าการรับความรู้วิธีนี้จะได้รับความรู้ที่เป็นเทคนิค และประสบการณ์ที่ผู้ถ่ายทอดความรู้ประสมมาให้กับผู้ไปศึกษาดูงาน

โดยสรุป การรับความรู้วิธีทั้ง 4 วิธี ที่ชุมชนในทั้ง 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทราใช้ จะได้รับความรู้ทั้งความรู้ชัดแจ้ง และความรู้แฝง (Tacit knowledge) ที่ถ่ายทอดมาจากผู้มีประสบการณ์ โดยความรู้ชัดแจ้งจะได้รับผ่านการศึกษจากเอกสาร ส่วนความรู้แฝงจะได้รับผ่านการสังเกตการณ์ การพูดคุยแลกเปลี่ยน และ การศึกษาดูงาน ซึ่งจะเห็นได้ว่า เป็นวิธีที่สนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น ที่เป็นความรู้แฝง เป็นประสบการณ์ หรือความเข้าใจอันลึกซึ้งของผู้ใหญ่ในท้องถิ่นที่ควรถ่ายทอดด้วยการบอกเล่าโดยผู้รู้โดยตรง (Kroma.1995; Sefa Dei, Hall and Rosenberg.2000; Storey. 2005)

6.2.2.3 การทำความเข้าใจและการเรียนรู้

จากการวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่า เมื่อมีการถ่ายทอดความรู้จากผู้รู้ และการแสวงหาเพื่อรับความรู้จากผู้รับความรู้แล้ว ผู้รับความรู้จะต้องมีการทำความเข้าใจในเรื่องที่รับรู้ด้วยตนเอง และกระบวนการเรียนรู้ เพื่อการตีความหมายความรู้ (Knowledge interpretation) ที่ได้รับรู้มา ซึ่งตรงกับกรให้ความหมายการถ่ายทอดความรู้ของนักวิชาการด้านการจัดการความรู้หลายท่าน เช่น

Wathne, Roos and Krogh (1996) และ Albino, Garavelli and Gorgoglione (2004) ที่ให้ความหมาย กระบวนการถ่ายทอดความรู้ ที่มากกว่าการส่งถ่ายความรู้จากผู้รู้ถึงผู้รับ แต่หมายรวมถึง การตีความหมายความรู้ การฝึกฝน และการสะสมความรู้

1) กระบวนการสร้างความเข้าใจ

กระบวนการสร้างความเข้าใจในความรู้(Knowledge interpretation)จะเกี่ยวข้องกับการตีความหมายและสร้างความเข้าใจ (Sense making and interpretation) จากการวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านทำความเข้าใจกับสิ่งที่ได้รับรู้ ด้วย 2 กระบวนการของการสร้างความเข้าใจ (Sense making) คือการสังเกตการณ์ และการฝึกฝน โดยที่การสังเกตการณ์ จัดได้ว่าเป็นการสร้างความเข้าใจ หรือการตีความหมายทางพฤติกรรม (Behaviour process) และทางการเรียนรู้ (Cognitive process) ตามหลักการสร้างความเข้าใจที่อธิบายโดย Trice and Beyer (1993)

จากเรื่องเล่า และการสังเกตการณ์ของนักวิจัย พบว่าชาวบ้าน และเด็กรุ่นใหม่มีเข้าไปสังเกตการณ์ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมในเรื่องของผักพื้นบ้าน ทั้งการเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว ทั้งในพื้นที่ธรรมชาติ และในสวนของตนเอง การเตรียมอาหาร การบริโภค และนำผักไปจำหน่ายซึ่งจัดได้ว่าเป็นการสร้างความเข้าใจแบบ หรือตีความหมายแบบการเรียนรู้ (Cognitive process) ที่ตนเองได้เห็น หรือประจักษ์ด้วยตนเอง ส่วนการฝึกฝน จัดได้ว่าเป็นการสร้างความเข้าใจแบบทางพฤติกรรม (Behaviour process)เนื่องจาก ชาวบ้าน ทั้งผู้ใหญ่และเด็กมีการสร้างความเข้าใจด้วยการฝึกปฏิบัติในเรื่อง การเก็บเกี่ยว การเพาะปลูก การบริโภคและการปรุงอาหาร และด้านการตลาดผักพื้นบ้าน

2) กระบวนการเรียนรู้ (Learning processes)

จากการวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ประกอบไปด้วยกระบวนการเรียนรู้ ตามแนวคิดเรื่องกระบวนการเรียนรู้ของ Jackson (1993) ที่กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ คือกระบวนการด้านการรับรู้ (Cognitive approach) ที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์หาเหตุผล และการสร้างประสบการณ์ และการสร้างความสามารถของ Handy (1995) เนื่องจากการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในทั้ง 2 อำเภอ ของจังหวัดพะเยา มี 3 กระบวนการหลัก คือ การวินิจฉัยปัญหา การหาทางออก หรือการได้มาซึ่งความรู้ และ การทดสอบความรู้

กิจกรรมแรก การวินิจฉัยปัญหา (Problem identification) หรือการค้นหาประเด็นความรู้ที่ต้องการจากการวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีกระบวนการของการพิจารณาความรู้ที่จะ

ถ่ายทอดให้กับผู้รับความรู้ (Knowledge awareness and filtering) ตามที่อภิปรายในหัวข้อ 6.2.2.1 รวมทั้งมีการพิจารณาประเด็นที่ตนเองสนใจหาความรู้ และฝึกฝน ตามที่อภิปรายในหัวข้อ 6.2.2.2 - 3

ในส่วนของกิจกรรมการหาทางออก หรือการได้มาซึ่งความรู้ (Knowledge acquisition) ในหัวข้อ 6.2.2.2 ได้แสดงให้เห็นแล้วว่าชาวบ้านมีการแสวงหาความรู้ให้ได้มาด้วยหลายกิจกรรม ส่วนในเรื่องการทดสอบความรู้ (Knowledge testing) หรือการประเมินความรู้ (Knowledge reflection) การวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีการตรวจสอบประเมินความรู้ของตนจาก 2 วิธีหลัก ๆ คือ การใช้ความรู้ และสะท้อนผลลัพธ์ที่ได้ ตามที่นำเสนอโดยChoo (1998) และการอภิปรายความรู้โดยผู้มีประสบการณ์ ตามการศึกษาของ Weick (1979) ได้เสนอไว้ในหลักการจัดการความรู้ จากเรื่องเล่าและการสังเกตการณ์ของนักวิจัย พบว่า ชาวบ้านจะลงมือปฏิบัติจริง เช่นการเพาะปลูก หรือการปรุงอาหาร จากนั้นก็พิจารณาผลลัพธ์ที่ได้ ส่วนการตรวจสอบความรู้ด้วยการอภิปราย จากการวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่ากลุ่มผู้สนใจเรื่องผักพื้นบ้านของทั้ง 2 อำเภอ มีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมส่งเสริมเรื่องผักพื้นบ้านอยู่แล้ว จึงมีการพูดคุยแลกเปลี่ยน อภิปรายผลการศึกษารื่องผักพื้นบ้านของตน

โดยย่อ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชนใน 2 อำเภอของจังหวัดฉะเชิงเทรา ประกอบด้วย 3 กระบวนการย่อย ๆ คือ การถ่ายทอดความรู้ (Knowledge transmission) การได้รับความรู้ (Knowledge Acquisition) และการทำความเข้าใจและตีความหมายความรู้ (Knowledge interpretation) ในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ได้กระทำด้วยด้วย 4 กระบวนการ คือ การบอกเล่าด้วยปากเปล่า การสาธิต การช่วยทำงาน และกิจกรรมรณรงค์เรื่องผักพื้นบ้าน ส่วนกระบวนการได้รับความรู้เกิดขึ้นผ่าน 4 วิธีการ คือ การสังเกตการณ์ การพูดคุยแลกเปลี่ยน การศึกษาดูงาน และ การศึกษาเอกสาร ซึ่งเน้นการได้รับความรู้ชัดแจ้ง แต่ก็มีการรับความรู้ชัดแจ้งผ่านเอกสารด้วย โดยทั้งกระบวนการถ่ายทอดความรู้ และการได้รับความรู้มีกระบวนการของการพิจารณาความรู้ที่จะถ่ายทอดให้กับผู้รับความรู้ (Knowledge awareness and filtering) เพื่อเลือกความรู้ที่เหมาะสมกับผู้รับ และตามความสนใจ และประโยชน์ของความรู้ที่จะนำไปใช้ได้ ส่วนการทำความเข้าใจและการตีความหมายความรู้ เป็นการสร้างความเข้าใจทั้งทางพฤติกรรม (Behaviour process) และการรับรู้ (Cognitive process) และจัดเป็นกระบวนการเรียนรู้ซึ่งเห็นได้ว่ากระบวนการส่วนมากที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน เป็นกระบวนการที่ไม่ใช่การถ่ายทอดที่เป็นทางการ แต่เน้นที่กระบวนการทางในวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน และครอบครัว และเน้นการถ่ายทอดความรู้แฝง (Tacit knowledge) มากกว่าความรู้เด่นชัด (Explicit knowledge)

6.2.3 ผู้รับการถ่ายทอดความรู้และผู้ถ่ายทอดความรู้

จากการสังเกตการณ์ของนักวิจัย เห็นว่าบุคคลที่เกี่ยวข้องในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ คือ ผู้ให้ความรู้ และผู้รับ เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อประสิทธิภาพของการถ่ายทอดความรู้ โดยบุคคลดังกล่าวมี 3 บุคลิกที่ส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้ คือ ลักษณะเปิดเผย มีความเชื่อมั่น มีแรงจูงใจ และ มีความสามารถในการซึมซับความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน

6.2.3.1 ผู้ให้ความรู้

จากการวิเคราะห์ข้อมูลและการสังเกตการณ์ของนักวิจัย ผู้ให้ความรู้ (Sender) จะมีคุณสมบัติของการเป็นคนเปิดเผย มีความเชื่อมั่น และมีแรงจูงใจในการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ซึ่งตรงกับการศึกษาของหลายท่าน ดังนี้

1) ลักษณะเปิดเผย (Openness) ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า ผู้มีความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ซึ่งเป็นผู้ใหญ่วัยกลางคนขึ้นไป มีลักษณะเปิดเผย คือยินดีที่จะถ่ายทอดความรู้ หรือแบ่งปันประสบการณ์ให้กับลูกหลาน ญาติ และเพื่อนบ้าน เมื่อมีการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่นการเก็บผักพื้นบ้านทั้งในธรรมชาติ และในสวนหลังบ้าน การทำสวน การจัดส่งผักเพื่อจำหน่าย เนื่องจากสภาพแวดล้อมในการเกิดกิจกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งเป็นการส่งเสริมให้เกิดลักษณะเปิดเผยของผู้ให้และรับความรู้ ตามการศึกษาของ Wathene, Roos and Von Krogh (1996)

2) ความเชื่อมั่น (Trust) ข้อมูลได้แสดงให้เห็นว่าผู้ให้ความรู้และผู้รับความรู้มีความเชื่อมั่นซึ่งกันและกัน จึงมีการถ่ายทอดความรู้ให้ และยินดีรับความรู้ที่ผู้ให้ความรู้ถ่ายทอดให้ จากคำบอกเล่าในการศึกษารั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านให้กับลูกหลาน ญาติ และเพื่อนบ้านในชุมชนเดียวกันเป็นหลัก แต่ก็มีการถ่ายทอดให้ผู้อื่นบ้าง นั่นคือถ่ายทอดเรื่องการเพาะปลูกผักพื้นบ้านให้กับผู้มาศึกษาดูงานในพื้นที่ของตน ซึ่งกลุ่มคนเหล่านั้นก็เป็นคนในเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกเหมือนกับผู้ให้ความรู้ แต่เป็นเครือข่ายที่อยู่อาศัยในภาคอื่น ๆ นอกจากนั้น เป็นการถ่ายทอดความรู้เรื่องการบริโภคและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้านให้ลูกค้าเมื่อไปจำหน่ายผักนอกหมู่บ้าน

จากข้อมูลข้างต้นสอดคล้องกับข้อสรุปของ Sveiby and Simons (2002) ที่ว่าความเชื่อมั่นในบุคคลที่ถ่ายทอดความรู้ช่วยสนับสนุนการแลกเปลี่ยนความรู้ขององค์กร นอกจากนี้ข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นว่าบรรยากาศที่ไม่เป็นทางการ และสภาพแวดล้อมแบบเปิดที่สมาชิกมีโอกาสปฏิสังสรรค์ทางสังคมมาก หรือที่ Goffee และ Jones (1999) เรียกว่ามีวัฒนธรรมแบบสังคมสูง (High-sociability)

และในส่วนของวัฒนธรรมสังคมไทย ที่มีความเป็นวัฒนธรรมลำดับชั้น (Hierarchical oriented culture) ที่คนในสังคมเชื่อฟังผู้อาวุโส และผู้มีความรู้และประสบการณ์มากกว่า (Dubey-Vilinger, 2001) ข้อมูลข้างต้นได้แสดงให้เห็นว่า ชุมชนที่ศึกษาวิจัยมีวัฒนธรรมลำดับชั้น และเป็นวัฒนธรรมที่ช่วยส่งเสริมความเชื่อมั่น และการถ่ายทอดความรู้

3) แรงจูงใจ (Motivation) ในการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน เป็นสิ่งสำคัญในการกระตุ้นให้มีการถ่ายทอดความรู้ จากเรื่องเล่า และการสังเกตการณ์ของนักวิจัย แสดงให้เห็นว่า กลุ่มผู้ถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนในทั้ง 2 อำเภอของจังหวัดละโว้ มีแรงจูงใจแบบไม่ชัดเจน (Intrinsic motivation) ในการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนรุ่นใหม่ โดยเห็นได้จากกลุ่มผู้ถ่ายทอดความรู้มีความกระตือรือร้นและมีความยินดีในการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งตรงกับข้อสรุปของนักวิจัยหลายท่าน เช่น Gupta and Govindarajan (2000b) และ Bartol and Srivastava (2002) นักวิจัยเห็นว่า กลุ่มผู้ถ่ายทอดความรู้มีความกระตือรือร้นและมีความยินดีในการถ่ายทอดความรู้ เนื่องจากการถ่ายทอดความรู้สามารถตอบสนองความต้องการของตนเองในด้านต่าง ๆ ตามหลักความต้องการพื้นฐานของ Maslow (1987) คือ ความต้องการทางกายภาพ ความมั่นคง และ การยอมรับนับถือตนเอง

ในความต้องการทางกายภาพ และความมั่นคง (Physiological and safety needs) กลุ่มผู้ถ่ายทอดความรู้เล็งเห็นถึงความสำคัญของผักพื้นบ้าน จะเป็นตัวสร้างอาหาร อาชีพ และรายได้ให้กับตนเองและลูกหลานของตนจึงเป็นแรงจูงใจในการถ่ายทอดความรู้ให้ลูกหลาน ในส่วนของการยอมรับนับถือตนเอง จากการสังเกตของนักวิจัย ลงความเห็นได้ว่าผู้ที่มีความรู้ในเรื่องผักพื้นบ้านในชั้นที่มีประสบการณ์ยาวนาน มีความรู้ความสามารถในการเพาะปลูกผักพื้นบ้านที่เพาะปลูกยาก การปรุงอาหารจากผักพื้นบ้านที่มีเทคนิคพิเศษจะเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากเพื่อนบ้าน และสมาชิกกลุ่มส่งเสริมการบริโภคผักพื้นบ้าน และเป็นความภาคภูมิใจในตนเองที่เป็นผู้มีความรู้ จึงนับได้ว่าเป็นแรงจูงใจแบบแฝง (Intrinsic motivation) ที่ช่วยสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ ดังนั้นเห็นได้ว่า ระบบรางวัล และแรงจูงใจ (Reward and incentive systems) ที่ให้ความต้องการพื้นฐานทางกายภาพ ความมั่นคงในชีวิตทั้งด้านอาหาร สุขภาพ อาชีพ และรายได้ และช่วยอำนวยความสะดวกในการสร้างความรู้ความสามารถ ก็จะช่วยสร้างแรงจูงใจให้กระบวนการถ่ายทอดความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการเรียนรู้ของผู้รับความรู้

6.2.3.2 ผู้รับความรู้

ในส่วนของผู้รับความรู้ (Receiver) ก็เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการเสริมประสิทธิภาพการถ่ายทอดความรู้ จากการวิเคราะห์ข้อมูล และการสังเกตการณ์ของนักวิจัย ผู้รับความรู้จะมีคุณสมบัติที่ส่งเสริมการรับความรู้ และการเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจในความรู้ นั้น ๆ โดยเป็นคนมีความเชื่อมั่นในความรู้และผู้ถ่ายทอดความรู้ มีแรงจูงใจในการรับความรู้และเรียนรู้เรื่องผักพื้นบ้าน และความสามารถในการซึมซับความรู้ ซึ่งตรงกับการศึกษาของหลายท่าน ดังนี้

1) ความเชื่อมั่น (Trust) ตามที่อธิบายไว้ในส่วนของผู้ให้ความรู้ ผู้รับความรู้ก็ต้องมีความเชื่อมั่นในความรู้ และผู้ให้ความรู้ จึงจะเกิดความยินดีรับความรู้ที่ผู้ให้ความรู้ถ่ายทอดให้ จากการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลแก่คนรุ่นใหม่คือ พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ และผู้มีประสบการณ์เรื่องถ่ายทอดความรู้มากกว่าตนเอง ดังนั้นผู้รับความรู้จึงมีความเชื่อมั่นในตัวผู้ให้ความรู้ ที่ให้ความรู้ที่ถูกต้องเหมาะสม สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ เช่นการถ่ายทอดความรู้เรื่องชนิดของผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว การบริโภคและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน และการเพาะปลูกผักพื้นบ้าน ถ่ายทอดความรู้โดยแม่ และญาติผู้สูงอายุกว่าเป็นหลัก ส่วนความรู้ทางด้านการตลาดผักพื้นบ้าน จะได้รับจากสมาชิกกลุ่มๆ ที่มีประสบการณ์มากกว่า ซึ่งเป็นไปตามลักษณะของวัฒนธรรมไทยที่คนในสังคมเชื่อฟังผู้อาวุโส และผู้มีความรู้และประสบการณ์มากกว่า (Dubey-Vilinger, 2001) ตามที่อธิบายไว้ข้างต้น

2) แรงจูงใจ (Motivation) ในด้านของผู้รับความรู้ ก็ต้องมีแรงจูงใจ ที่จะรับความรู้ และเรียนรู้ทำความเข้าใจเรื่องผักพื้นบ้าน และสร้างทักษะในตัวเอง จากการสังเกตของนักวิจัย แสดงให้เห็นว่าคนรุ่นเด็กยังไม่ค่อยมีแรงจูงใจในการรับความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน แต่ในคนรุ่นใหม่ที่มีครอบครัวและกลับมาสู่อาชีพการเกษตร และกลับมาบ้านจะให้ความสำคัญกับผักพื้นบ้าน และมีความกระตือรือร้นในการรับความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน และเรียนรู้ในเรื่องนี้ เนื่องจากมีแรงจูงใจจากการเห็นว่าผักพื้นบ้านสามารถเป็นอาหาร และสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัวได้ ซึ่งตรงกับข้อสรุปของนักวิจัยหลายท่าน เช่น Gupta and Govindarajan (2000b) และ Bartol and Srivastava (2002) ที่กล่าวว่าแรงจูงใจส่งผลสนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดความรู้ เนื่องจากมีการถ่ายทอดความรู้สามารถตอบสนองความต้องการของตนเองในด้านต่าง ๆ ตามหลักความต้องการพื้นฐานของ Maslow (1987) คือ ความต้องการทางกายภาพ และความมั่นคง จึงนับได้ว่าเป็นแรงจูงใจที่ชัดเจน (Extrinsic motivation) ที่ให้ผลลัพธ์ที่ชัดเจน ตามทฤษฎีเรื่องระบบรางวัล และแรงจูงใจ (Reward and incentive systems) ช่วยส่งเสริมกระบวนการถ่ายทอดความรู้

3) ความสามารถในการซึมซับความรู้ (Absorptive capacity) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สนับสนุนให้ผู้รับความรู้ได้รับความรู้ และเกิดกระบวนการทำความเข้าใจ และเรียนรู้ในความรู้ที่ได้รับมาได้ประสบความสำเร็จ จากการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ผู้รับความรู้เรื่องผักพื้นบ้านมีลักษณะของความสามารถในการซึมซับความรู้ เนื่องจากผู้รับความรู้มีความคุ้นเคยกับความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอด มีความเหมือนร่วมของผู้ให้ความรู้กับผู้รับความรู้ (Homophily) ซึ่งตรงกับการศึกษาของ Gupta and Govindarajan (2000) รวมทั้งผู้รับความรู้ในระดับวัยกลางคนมีความรู้เรื่องผักพื้นบ้านก่อนหน้านี้ด้วย (Previous knowledge and experience) ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการทำความเข้าใจในความรู้ที่ได้รับ (Albino et al. 1999)

ในส่วนของความคุ้นเคยในความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ผู้รับความรู้ทั้งคนรุ่นใหม่ และรุ่นเก่ามีความคุ้นเคยกับความรู้เรื่องผักพื้นบ้านมาก่อนที่ตนจะได้รับการถ่ายทอดความรู้ ผู้รับความรู้ในสมัยก่อนที่ปัจจุบันเป็นผู้สูงอายุ และวัยกลางคน ต้องช่วยงานในครอบครัวในการไปเก็บเกี่ยวผักพื้นบ้านในธรรมชาติมาเป็นอาหารของครอบครัว ส่วนคนรุ่นใหม่ได้เห็นครอบครัวเกี่ยวข้องกับผักพื้นบ้าน ทั้งการเพาะปลูก การเก็บเกี่ยวมาเพื่อบริโภคในครัวเรือน และนำไปขาย ดังนั้นผู้รับความรู้เรื่องผักพื้นบ้านในทั้ง 2 อำเภอจะมีความสามารถซึมซับความรู้ได้รวดเร็ว นอกจากนี้การได้คลุกคลีกับผักพื้นบ้าน ทำให้ผู้รับความรู้มีความรู้เรื่องผักพื้นบ้านก่อนที่จะเข้าสู่กระบวนการถ่ายทอดความรู้อย่างจริงจัง เช่นการเข้าร่วมกลุ่มส่งเสริมผักพื้นบ้าน และการตั้งใจให้ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของผู้ใหญ่ต่อลูกหลาน ซึ่งตรงกับการศึกษาของ Cohen และ Levinthal (1990) ที่ว่าการมีความรู้ก่อนหน้าที่ตรงกับความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการารรับความรู้

ความเหมือนร่วมของผู้ให้ความรู้กับผู้รับความรู้(Homophily) เรื่องเล่า และการสังเกตการณ์ของนักวิจัย แสดงให้เห็นว่าผู้ให้ความรู้และผู้รับความรู้มีความเหมือนร่วมกันในเรื่องของ ความสนใจ วัฒนธรรมและความเชื่อ สถานภาพทางสังคม และการศึกษา โดยเฉพาะผู้ให้ความรู้และผู้รับวัยสูงอายุ และวัยกลางคน ที่มีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในช่วงสภาพแวดล้อมของชุมชน และการทำมาอาชีพในชุมชนเหมือนกัน แต่คนรุ่นใหม่ในปัจจุบันจะมีความเหมือนร่วมที่ลดลง แต่ผู้รับความรู้วัยเด็กยังมีความสนใจน้อย เนื่องจากมีโอกาสออกนอกชุมชนไปเรียน และทำงาน ซึ่งมีอาหารให้เลือกบริโภคมากกว่าผักพื้นบ้าน ซึ่งจะมีสถานภาพทางสังคมหรืออาชีพ และการศึกษาที่ต่างจากผู้ให้ความรู้ แต่ว่าผู้รับความรู้ยังมีวัฒนธรรมชุมชนที่เหมือนกัน เนื่องจากยังอยู่อาศัยในชุมชนเดียวกัน ซึ่งความเหมือนร่วมของผู้ให้และผู้รับความรู้จะช่วยแผ่กระจายความรู้ได้มีประสิทธิภาพมากขึ้นตามการศึกษาเรื่องการแผ่กระจายข่าวสารความรู้ของ Roger (2003)

โดยย่อ คุณลักษณะของทั้งผู้ให้และผู้รับความรู้ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการเสริมประสิทธิภาพในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ผู้ให้ความรู้จะต้องมีลักษณะเปิดเผย มีแรงจูงใจในการถ่ายทอดความรู้ มีความเชื่อมั่นในผู้รับความรู้ ส่วนผู้รับความรู้ก็ต้องมีความเชื่อมั่นในผู้ให้ความรู้ มีแรงจูงใจ และความเหมือนร่วมกับผู้ให้ความรู้

6.2.4 บริบทในการถ่ายทอดความรู้

บริบทในการถ่ายทอดความรู้ (Context) ที่ช่วยในการเสริมประสิทธิภาพกระบวนการถ่ายทอดความรู้ประกอบด้วย สื่อที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ สภาพแวดล้อม วัฒนธรรม และรางวัล และแรงจูงใจ

6.2.4.1 สื่อที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้

กระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน เกิดขึ้นผ่านวิธีการที่ไม่เป็นทางการ การเรียนหรือการฝึกอบรมอย่างเป็นทางการ แต่เกิดขึ้นผ่านการบอกเล่าด้วยปากเปล่า การพูดคุย การสาธิตผ่านกิจกรรมประจำวัน การสังเกตการณ์ แต่ก็มีกิจกรรมอื่น ๆ ด้วยเช่น การศึกษาดูงาน และการศึกษาเอกสาร จากการวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่า สื่อหลักที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ คือสื่อที่ได้พบปะกัน และสื่อสารได้อย่างมีปฏิสัมพันธ์โดยตรง ซึ่งจัดว่าเป็นช่องทางการสื่อที่สมบูรณ์สามารถถ่ายทอดข้อมูลได้สมบูรณ์ (Rich communication channels) ซึ่งเป็นการสร้างลักษณะความเปิดเผยให้ผู้ให้และผู้รับข้อมูล (Gupta and Govindarajan, 2000)

อย่างไรก็ดี ช่องทางการสื่อสารอื่น ๆ ก็จำเป็นต้องมีเพื่อช่วยเพิ่มการถ่ายทอดความรู้ เช่นการถ่ายทอดผ่านเอกสาร และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่นซีดี หรืออินเทอร์เน็ต เนื่องจากคนรุ่นใหม่ และวัยกลางคนมีการค้นหาความรู้ผ่านเอกสาร และนักเรียนมีการใช้คอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ต ซึ่งจะอภิปรายในหัวข้อ 6.3

6.2.4.2 สภาพแวดล้อม

สภาพแวดล้อมในการถ่ายทอดความรู้ คือสภาพแวดล้อมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นอกจากนี้ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านยังเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์รักษาพันธุ์ท้องถิ่น ซึ่งชุมชนจะให้ความสำคัญกับการสร้างสำนักการเป็นเจ้าของ ดังนั้นสภาพแวดล้อมการรับรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญ

1) สภาพแวดล้อมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Sharing environment) จากการสังเกตของนักวิจัย เห็นว่าสภาพแวดล้อมในชุมชนของทั้ง 2 อำเภอ มีสภาพแวดล้อมที่เปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนได้แลกเปลี่ยนความรู้ โดยในชุมชนมีสภาพแวดล้อมของการมีส่วนร่วม (Collaborative environment) ทั้งที่เป็นตามวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน และจากกิจกรรมส่งเสริมผักพื้นบ้าน อันดับแรก สภาพแวดล้อมการมีส่วนร่วมในวิถีการดำเนินชีวิต กิจกรรมในชุมชนมีลักษณะให้สมาชิกชุมชนเข้ามาร่วมทำงาน เป็นคณะกรรมการต่าง ๆ ของชุมชน และกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี เช่นงานบุญต่าง ๆ ในส่วนของสภาพแวดล้อมการมีส่วนร่วมในกิจกรรมส่งเสริมผักพื้นบ้าน การทำงานในรูปแบบของคณะกรรมการ และการรวมกลุ่มกิจกรรมเพื่อศึกษาความรู้ จนกระทั่งกิจกรรมการตลาดที่เปิดโอกาสให้แลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ และปฏิสังสรรค์ทางสังคม รวมทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนที่มีการตั้งบ้านเรือนอยู่รวมเป็นกลุ่ม และไม่มีการทำรั้วที่มีขีดเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการปฏิสังสรรค์ และการสื่อสาร ซึ่งเป็นการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และความเชื่อมั่นของผู้ที่มีการแลกเปลี่ยนตามการศึกษาของ Handzic and Agahari (2004)

2) สภาพแวดล้อมการรับรู้หรือการเรียนรู้ (Learning environment) นั้นคือสภาพแวดล้อมที่เปิดโอกาสให้ผู้รับความรู้ได้รับรู้และทำความเข้าใจ หรือเกิดกระบวนการรับรู้ (Cognitive process) และเปิดโอกาสให้มีการทำกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ หรือเกิดกระบวนการทางพฤติกรรม (Behaviour process) ตามกระบวนการสร้างความเข้าใจ (Sense making) ที่อธิบายโดย Trice and Beyer (1993) จากการสังเกตของนักวิจัย เห็นว่าสภาพแวดล้อมที่เปิดโอกาสให้ผู้รับความรู้ได้เกิดกระบวนการรับรู้ มีอยู่ทั่วไปทั้งที่บ้าน และในชุมชน เช่นที่บ้าน คนรุ่นใหม่เห็นพ่อแม่และญาติทำการเพาะปลูก และเก็บเกี่ยวผักพื้นบ้านมาบริโภค และจำหน่าย และยังไม่มีโอกาสตามมาจำหน่ายผักพื้นบ้านในจุดรับซื้อผักพื้นบ้านด้วย ส่วนสภาพแวดล้อมที่ทำให้ผู้รับรู้ได้เกิดพฤติกรรมการเรียนรู้ คือสภาพแวดล้อมที่คนรุ่นใหม่ได้ร่วมกิจกรรมในการทำสวน การเก็บเกี่ยวผักพื้นบ้านกับพ่อแม่ และญาติ รวมทั้งได้มีโอกาสได้ปรุงอาหารจากผักพื้นบ้านด้วยตนเอง ซึ่งสภาพแวดล้อมเหล่านี้นำไปสู่การสร้างวัฒนธรรมที่สนับสนุนการถ่ายทอดความรู้

6.2.4.3 วัฒนธรรม

จากเรื่องเล่า และการสังเกตของนักวิจัย แสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมที่สนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ของชุมชน คือวัฒนธรรมแบบพึ่งพา (Interdependent oriented culture) วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยน (Sharing culture)

1) วัฒนธรรมแบบพึ่งพา (Interdependent oriented culture) จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน อาศัยวัฒนธรรมแบบพึ่งพา ซึ่งเห็นได้จากการที่คนหนุ่มคนสาวในสมัยก่อน ออกไปหาเก็บผักพื้นบ้านในธรรมชาติร่วมกับญาติและเพื่อนบ้าน ทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์เรื่องผักพื้นบ้านจากญาติ และเพื่อนบ้าน รวมทั้งการไปขอความรู้จากเพื่อนบ้าน เช่นการไปให้สอนเพาะปลูก หรือปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน ซึ่งวัฒนธรรมแบบพึ่งพา จะมีในสังคมแบบรวมกลุ่ม หรือเป็นชุมชน ที่จะมีความพึ่งพา และเสียสละกันของคนในกลุ่มที่มีระดับความแตกต่างกันในกลุ่ม (Triandis, 1995) ซึ่งสังคมไทยในต่างจังหวัดยังมีลักษณะของสังคมชุมชน ที่คนในชุมชนเดียวกันมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด ทำกิจกรรมร่วมกัน และมีการแบ่งปันกัน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรวิไล เลิศวิชา. 2541)

2) วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Sharing culture) จะช่วยให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์จากผู้ให้ความรู้ และผู้รับความรู้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อสร้างความเข้าใจร่วม (Shared meaning) และความมุ่งมั่นเรียนรู้ หรือวัฒนธรรมการเรียนรู้ (Learning culture) จากการวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นว่า คนในชุมชนมีลักษณะของวัฒนธรรมสังคมสูง (High Sociability) ที่มีความเป็นมิตร มีการปฏิสังสรรค์ทางสังคม และยินดีแบ่งปันประสบการณ์ ซึ่งส่งเสริมให้เกิดการถ่ายทอดความรู้จากผู้รู้ และผู้รับความรู้ได้เกิดการสร้างความหมายร่วม และแนวคิดร่วม (Mental model) เพื่อช่วยสร้างความเข้าใจในความรู้อันได้รับการถ่ายทอด ในส่วนวัฒนธรรมการเรียนรู้ สมาชิกกลุ่มมีความมุ่งมั่นในการเรียนรู้ และฝึกฝนเพื่อสร้างทักษะความชำนาญ เนื่องจากมีวัฒนธรรมของความเป็นเอกภาพสูง(High Solidarity) ที่มีความเข้าใจร่วมในเป้าหมายของกลุ่ม (ความสำคัญของผักพื้นบ้าน และเป้าหมายการส่งเสริมเรื่องผักพื้นบ้าน)

โดยรวม ข้อมูลแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของวัฒนธรรมแบบพึ่งพา และวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ที่สนับสนุนทั้งกระบวนการสื่อสารถ่ายทอดความรู้ของผู้ให้ความรู้ และการสร้างความเข้าใจ และเรียนรู้ของผู้รับความรู้ โดยที่ชุมชนไทย มีลักษณะของวัฒนธรรมแบบพึ่งพาอยู่แล้ว และวัฒนธรรมแลกเปลี่ยน ส่วนวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของความเป็นเอกภาพ เกิดขึ้นได้จากกิจกรรมการส่งเสริมเรื่องผักพื้นบ้านที่ปลูกฝังให้ชุมชนตระหนักในความสำคัญของผักพื้นบ้าน

6.2.4.4 รางวัลและแรงจูงใจ

จากที่ได้มีการอภิปรายในหัวข้อ 6.2.3 แรงจูงใจของผู้ถ่ายทอดและผู้รับความรู้มีความสำคัญต่อประสิทธิภาพของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ดังนั้นชุมชนที่จะถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นสู่คนรุ่นใหม่จะต้องเสริมสร้างแรงจูงใจให้ทั้งผู้ถ่ายทอดและผู้รับความรู้ จากการศึกษาเอกสารแสดงให้เห็นว่ารางวัลและสิ่งกระตุ้นมีส่วนสนับสนุนการแลกเปลี่ยนความรู้ (Wiig, 1994; Szulanski, 1996) และรางวัลไม่ได้ไปขัดขวางแรงจูงใจ รางวัลเด่นชัด (Extrinsic) เช่นเงินรางวัลสามารถใช้เพื่อสนับสนุนการเพิ่มความสามารถได้โดยไม่ทำลายแรงจูงใจเชิงสร้างสรรค์ (Amabile, 1993) จากการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า ชุมชน หรือกลุ่มชนรณรงค์เรื่องผักพื้นบ้านไม่มีการให้รางวัลชัดเจนในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ แต่ชาวบ้าน และสมาชิกกลุ่มๆ มีแรงจูงใจในการถ่ายทอดความรู้ ค้นหาและเรียนรู้เรื่องผักพื้นบ้าน เพื่อการมีความรู้ความสามารถในการผลิตผักพื้นบ้านเพื่อเป็นอาหาร และรายได้เสริมให้กับครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำผักพื้นบ้านมาจำหน่ายกับกลุ่มๆ เนื่องจากมีรายได้ที่ดีกว่าการนำผักไปจำหน่ายในตลาดทั่ว ๆ ไป แต่สมาชิกต้องเตรียมผักที่มีคุณภาพ เช่นเก็บเกี่ยวอย่างเหมาะสม จัดห่อเพื่อจำหน่ายอย่างเหมาะสม เป็นต้น นอกจากนี้ ยังสังเกตเห็นได้อีกว่า ผู้ที่มีความรู้ และยินดีถ่ายทอดความรู้ให้เพื่อนบ้านและคนรุ่นใหม่ จะได้รับการยอมรับ นับถือจากคนในชุมชน ซึ่งจัดได้ว่า เป็นรางวัลและแรงจูงใจแบบแฝง (Intrinsic reward and incentive systems) ซึ่งเป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ที่สร้างความพึงพอใจให้กับผู้ทำ (Amabile, 1993) และเป็นรางวัลเชิงวัฒนธรรมที่ส่งเสริมให้คนสร้างความรู้ความสามารถ (Wiig, 1994) ซึ่งเป็นลักษณะของสังคมไทยที่ยอมรับ และนับถือผู้มีความรู้มากกว่า

โดยย่อ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ต้องการ รางวัลและแรงจูงใจเพื่อเสริมประสิทธิภาพในการกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ทั้งในส่วนของผู้ให้ความรู้ได้ถ่ายทอดความรู้ และผู้รับความรู้ในกระบวนการได้มาซึ่งความรู้ และการสร้างความเข้าใจ โดยรางวัลและแรงจูงใจหลักสำหรับกระบวนการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นจะเป็นรางวัลแบบไม่ชัดเจน (Intrinsic reward and incentive systems) และรางวัลชัดเจนที่ส่งเสริมแรงจูงใจ ที่ Amabile(1993) เรียกว่า ‘extrinsics in service of intrinsics’

6.3 เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารข้อมูล

จากการศึกษาข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่า การถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านไม่ได้ขึ้นอยู่กับ ICT แต่เน้นหนักที่การถ่ายทอดความรู้ผ่านการพูดคุยแบบพบปะหน้ากัน (Oral transmission) กิจกรรมการดำเนินชีวิตประจำวัน และการสังเกตการณ์ ซึ่งเป็นไปตามลักษณะของการ

ถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น (Indigenous knowledge) แต่จากการสังเกตของนักวิจัย ชุมชนให้ความสำคัญในการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านให้คนรุ่นใหม่ที่เป็นวัยเรียน ทั้งระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ซึ่งเป็นวัยที่มีโอกาสในการคอมพิวเตอร์ ส่วนคนรุ่นใหม่และวัยกลางคนทั่วไปก็มีการใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่กันเกือบทุกคน แต่มีจำนวนครัวเรือนน้อยมากที่มีคอมพิวเตอร์ในครัวเรือน การใช้คอมพิวเตอร์ของเด็กวัยเรียนจึงเป็นการใช้คอมพิวเตอร์ที่โรงเรียนที่เป็นการใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์เบื้องต้น และระบบอินเทอร์เน็ต แต่จากการศึกษาเอกสาร เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารข้อมูล (Information and Communication Technology หรือ ICT) เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการจัดการความรู้ โดยเป็นการเพิ่มช่องทางในการสื่อสารความรู้ การได้มาซึ่งความรู้ และการเรียนรู้

ดังนั้นการถ่ายทอดความรู้ผ่านระบบคอมพิวเตอร์เบื้องต้น และระบบอินเทอร์เน็ต เพื่อให้เด็กรุ่นใหม่ได้เรียนรู้ จึงเป็นช่องทางที่เพิ่มประสิทธิภาพการถ่ายทอดความรู้ได้ จากการศึกษาเอกสารพบว่าบริการบนระบบอินเทอร์เน็ตที่สามารถสนับสนุนการถ่ายทอดความรู้ได้เป็นอย่างดีประกอบด้วยเทคโนโลยีการบริหารจัดการเนื้อหา เทคโนโลยีเว็บ 2.0 ที่อนุญาตให้ผู้ใช้ได้มีส่วนร่วมในการเผยแพร่ข้อมูล หรือแลกเปลี่ยนข้อมูลเข้ามาสู่ระบบได้อย่างง่าย ดังนี้

6.3.1 เทคโนโลยีการบริหารจัดการเนื้อหา

จากการวิเคราะห์ข้อมูล แสดงให้เห็นได้ว่า ความรู้เรื่องผักพื้นบ้านสามารถแยกได้เป็นหลายหมวดหมู่ (ความรู้เรื่องชนิดผักพื้นบ้านและการเก็บเกี่ยว ความรู้เรื่องการผลิตและการปรุงอาหารจากผักพื้นบ้าน การเพาะปลูกผักพื้นบ้าน และการตลาดผักพื้นบ้าน) และแต่ละกลุ่มคนก็มีความสนใจค้นหาความรู้ และรับการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องที่แตกต่างกัน ตามความสอดคล้องกับความต้องการและความสนใจ ดังนั้นความรู้เรื่องผักพื้นบ้านควรได้รับการจัดการเนื้อหา และการเผยแพร่เนื้อหาบนระบบเว็บเพจ ซึ่งเป็นระบบที่คนรุ่นใหม่มีโอกาสในการใช้งานเป็นอย่างมาก ซึ่ง Moffett, McAdam and Parkinson (2004) ได้สรุปไว้ว่า การจัดการเนื้อหา เป็นการใช้ระบบการจัดการเอกสาร และเว็บเทคโนโลยีมาจัดการกับเนื้อหาความรู้ โดยที่ระบบการจัดการเอกสาร คือระบบที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเอกสารให้เป็นอิเล็กทรอนิกส์ การจัดสร้างหมวดหมู่ การทำดัชนี เพื่อการสืบค้น และกระจายเอกสารให้ผู้ใช้ (Bielawski and Boyle. 1997)

6.3.2 เทคโนโลยีเว็บ 2.0

นอกจากการนำเสนอเนื้อหาความรู้ เรื่องผักพื้นบ้านผ่านการจัดการเนื้อหาบนระบบเว็บเพจแล้ว การใช้เทคโนโลยีเว็บ 2.0 ในการเผยแพร่ความรู้จะเป็นอีกช่องทางในการกระจายความรู้ให้ถึงคน

รุ่นใหม่เชิงโต้ตอบ (Interactive) หรือพลวัต ที่คนรุ่นใหม่มีโอกาสได้สะท้อนผลการรับรู้ และการเรียนรู้เรื่องผักพื้นบ้านของตนเอง ซึ่งจัดว่าเป็นการแบ่งปันประสบการณ์ ซึ่งตรงกับแนวคิดการสร้างความรู้ท้องถิ่น ที่ว่าเป็นความรู้ที่เกิดจากการสังสมและสังเกตุการณ์ร่วมของคนรุ่นต่อรุ่น ที่ต้องการการโต้ตอบของคนในท้องถิ่น (Sefa Dei, Hall and Rosenberg, 2000; Obomsawin, 2001) ในส่วนของกระบวนการถ่ายทอดความรู้ การสะท้อนความรู้ ความเข้าใจของตนเอง เป็นการช่วยสนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ในขั้นตอนของการตีความหมาย (Interpretation) ที่เป็นขั้นตอนในการสังเคราะห์แปลความหมายกับความรู้ที่ตนได้รับมาด้วยการสะท้อนความเข้าใจของตนเอง (Cranfield and Yoong, 2007; Liyanage, Elhag, Ballal and Li, 2009) จากลักษณะของความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน เทคโนโลยีเว็บ 2.0 ที่สามารถนำมาช่วยในการถ่ายทอดความรู้ เป็นได้ทั้งสารานุกรมอิสระ (Wikis) สังคมออนไลน์ (Social network) บล็อก (Blog) และการแลกเปลี่ยนสื่อประสม (Multimedia sharing)

สารานุกรมอิสระ (Wikis) สามารถนำมาใช้เพื่อสนับสนุนกระบวนการถ่ายทอดความรู้ โดยสามารถนำความรู้มาเผยแพร่เป็นสารานุกรมผักพื้นบ้าน และเปิดโอกาสให้ผู้รู้ หรือมีประสบการณ์เรื่องผักพื้นบ้านเข้ามาเสริมความรู้ หรือแก้ไขความถูกต้องในเนื้อหาความรู้ได้ส่วนสังคมออนไลน์ (Social network) และบล็อก (Blog) จะเป็นพื้นที่ให้นำเสนอความรู้เรื่องผักพื้นบ้าน ที่ผู้รับความรู้สามารถสื่อสารโต้ตอบเพื่อแสดงความคิดเห็น หรือการซักถามผู้รู้ เพื่อตีความหมายความรู้ และสร้างความเข้าใจในเรื่องที่เรียนรู้ได้ นอกจากนี้ยังสามารถช่วยขยายเครือข่ายความรู้ได้ด้วยการใช้ฟังก์ชันการติดตาม (Tagging) ที่เป็นบริการหนึ่งของเทคโนโลยีเว็บ 2.0 (Tredinnick, 2006; Anderson, 2007) ส่วนการถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านในลักษณะของการสาธิต และการบอกเล่าประสบการณ์โดยตรงของผู้รู้ยังสามารถทำได้ผ่านการให้บริการ การแลกเปลี่ยนสื่อประสม (Multimedia sharing) เช่น การใช้ Youtube ได้เป็นอย่างดี

6.4 บทสรุป

โดยรวมในบทนี้แนะนำเสนอโมเดลการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น เรื่องผักพื้นบ้านของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้ปรากฏการณ์การถ่ายทอดความรู้เรื่องผักพื้นบ้านของชุมชนใน 2 อำเภอในจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นข้อมูลในการนำเสนอ โดยโมเดลประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ คือ 1) เนื้อหาความรู้ 2) กระบวนการถ่ายทอดความรู้ 3) ผู้รับการถ่ายทอดความรู้และผู้ถ่ายทอดความรู้ 4) บริบทในการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งรวมทั้งสื่อกลางในการถ่ายทอดความรู้ สภาพแวดล้อมในการถ่ายทอดความรู้ วัฒนธรรมของชุมชน และแรงจูงใจในการถ่ายทอดความรู้ และ 5) เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารข้อมูล โดยโมเดลนี้สามารถใช้เป็นแนวทางในการถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น เรื่องผักพื้นบ้าน

ให้กับชุมชนชนบทอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยที่มีลักษณะของชุมชน ทั้งทางกายภาพ สังคม และวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกัน โดยในบทต่อไปจะนำเสนอแนวทางสำหรับการนำโมเดลไปปรับใช้กับชุมชนต่าง ๆ และแนวทางสำหรับนักวิจัยเพื่อการศึกษาครั้งถัดไป

